

261634

A NAGY HÁRMAS EGYSÉG:

KÜLSŐ-, BELSŐ ARCHITEKTURA,
DEKORATÍV FESTÉSZET

IRTA ÉS KIADJA:

FRÄNKEL GYÖRGY

MŰÉPÍTÉSZ

BUDAPEST, 1924.

Europa irodalmi és nyomdai rt. (Igazgató: dr. Schmidek Tibor.) VI., Ó-ueca 12.

FRÄNKEL GYÖRGY

műépítész

Budapest, V., Honvéd ucca 18.

Telefon 21-45.

261634

Az architektúrák egy számánál vagy hatalmánál fogva döntő súlyu társadalmi osztály külső, belső tényezői összehatásának anyagban kifejezett képét jelentik, a legtisztább expresszionisztikus emlékművét a kornak. A mának ez az irányadó, hangadó osztálya a polgári osztály; de a polgár szónak ez a mai értelmezése új eredetű. Már nem Spiessbürgert jelent, de szellemi kulturlényt, nem vegetatív osztályt, de forradalmi, mely minden téren keresi az egyéniségének megfelelő életszínvonalat, tehát átformáló, stílusalakító hatása van. Eredete az őskapitalizmus termőtalajából fakad, s elődei a nagykapitalista polgárok voltak, kiknek a történelemben hirtelen kialakult kasztja átvette a kivételes szerepét, s helyzetének, világfelfogásának folyományaként kikölcsonőzte elmult korok kiválasztott osztályainak kialakult külső, belső architektúra stílusát. Így alakultak ki otthon helyett a legvegyesebb muzeális csoportosítások: különböző stílusú külső architektúra, belül szobánként csoportosított vegyes stílberendezésekkel, melyekhez azonban a keret, a falak, ajtók, ablakok kiképzése már az új életmegnyilvánulás tényezőinek átalakító hatása folytán teljesen elütő, ezáltal létrehozva a legkellemetlenebb diszharmóniát, a kiemelt stílanakronizmust, mely az egyén háttérének, külvilágának szerepében tisztán panoptikumszerűvé vált.

Az átformáló, harmonizáló törekvések ugyan állandóan működnek s létre is fogják hozni, sőt talán már létre is hozták nagy egészében a gazdag nagypolgár luxurióz otthonát, de közben előtérbe nyomult az alsóbbrendű, a kiskapitalista polgárok vegetatív osztályából a mai öntudatos, individuális s szellemi téren is vezető osztálya, mely belső erjedésében igen erős jeleit mutatja egy új, a kapitalizmus éltető erejével, a materialisztikus életfelfogással küzdő, s az életet más vágányokra terelő eszmévilágnak is.

Hangadó, stílusképző tevékenysége természetszerűleg leggyorsabban alakult ki a divat terén, mely szó nem más, mint az öltözködés stílusának folytonos átformálódása az osztály igényeinek befolyásaként; lassúbb azonban a magasabb kultúrát igénylő szférákban, a zenében, irodalomban és képzőművészetekben. A szimbolumok e világában a legegényibb filozófiai felfogások küzdenek egymással, művészi irányokká sűrűsödnek, hitvallásokká magasztosulnak, melyek összetevője adja aztán a kor momentán egy-egyessre vergődött nagy belső küzdelmeinek külső kivetését, a stílust. Első lépés e téren az érdeklődés, a történeti anyag megismerése. A zenében ezt a lépést már megtettük; a zenei általános kultúra már kialakult, s ebből kifolyólag stílusos fejlődésre ösztönöz. Az irodalmat már lényegesen kisebb kör kultiválja, még csekélyebb azonban az érdeklődés a képzőművészetek terén, s súlyosbítja ezt a szemlélődőknek felületes és téves orientálódása is, mely az emberi titokzatos belvilág tevékenysé-

gének e legszimbolikusabb megnyilvánulásait nem érti meg. Külső és belső architektúrákban az érdeklődés hiánya, a felfogások teljes ferdesége különösen jellemző. A gazdasági tényezők erre mindenestre nemcsak a multban, de a jelenben is súlyosan befolyolnak. Folyományaként a multból itt maradt a kezdetleges fejlődésű kiskapitalista polgári osztály csökevénye, a bérháztömkeleg, s itt maradt súlyos dogmának, a nagykapitalista osztály panoptikumának kicsinyített torzképe is.

A bérházak tipikusan kalickarendszert mutatnak fel; a lakások zárt terekre oszlanak, mely terek építéstechnikai és gazdasági okokból a legegyszerűbb kubuszt, a kocka, illetve a hasáb alakot veszik fel. Külső architektúráról most nem akarok beszélni, csak megemlítem, hogy erre a szisztémára mily kevésbé huzható elmult korok külső architektúrájának képe, például a sűrűn alkalmazott olasz reneszánsz, mely épp a nagy, magas termek jellegéből adódó monumentális ritmusalakulás. Az antik görög, a szabadság rajongója, az eget akarta érezni feje fölött, s termei menyezetét az ég szimbolumaként kékre festett kazettákkal osztotta és csillagokkal díszítette. A későbbi magasabbrendű technikai és esztétikai alakulat, a boltozat, még erőteljesebben fejezi ki e szimbólumot. A mai technikai téren elért vívmányok dacára a gazdasági faktorok visszanyomták az esztétikai térkialakítást a legkezdetelegesebbre. Elrendezése is, ellentétben az elmult korokéval, decentralizációs, egyes szobái teljesen önálló szerepűek, zártak, a momentáni szükségességre is alkalmatlanok.

Fokozza az egyes szobák lezártági érzéséből adódó börtönszerűséget egy másik nyugtalanító érzés, mely a szobában uralkodó diszharmónia egyenes következménye. A természetben a szabad tér mindig harmónikus egészet alkot; a harmónia egyenlő helyzet, egyszerűbb, vagy magasabbrendű egyensúlyi helyzet, faktorai a formák és színek. A legegyszerűbb egyensúlyi helyzet formában a szimmetria, értve alatta a test súlyvonalán alkalmazott osztás általi egyenlőséget. Maga a szimmetria egyszerűbb és összetettebb, aszerint, hogy hány súlyvonala van a testnek. A magasabbrendű egyensúlyi helyzetet jellemzi, hogy a kiegyensúlyozó faktorok tömegre és előjelre különböznek. Színekben a legegyszerűbb szimmetriának a fehér és fekete viszonya felel meg; az egyik a színek teljes pozitívuma, az össz-szín összetevője, a másik az össz-szín negatívuma, hiánya. Tehát matematikailag egyenlők, előjelük pedig különböző.

A berendezett lakószoba típusa nagyjában a szimmetrikus elrendezést követi, kiindulva magából a keretből, a szoba kocka formájából. Menyezetközépen lóg le a lámpa, alatta helyezik el az asztalt, e körül katonásan a székeket, s köröskörül a nagy hasámban a kis hasábokat, a szekrényeket. Sokkal több fantáziát nem mutat a háló és az esetleges többi szobák elrendezése sem. Megvan-e a megnyugtató harmónia, megvan-e a legprimitívabb egyensúlyi helyzet? Még a tömegeiben sincs meg, hát még a színeiben! A szoba ugyan maga szimmetrikus architektúra, egyes berendezési tárgyai, mint lámpa, asztal, ágy, szekrény, úgy elhelyezésükben, mint formájukban szintén, de brutálisan megbontják ezt a kezdetleges egyensúlyi helyzetet is a különböző alaku és elhelyeződésű disz- és egyéb berendezési tárgyak, továbbá magának a szobának az alaprajzi és homlokzati meg-

oldásokból sokszor kényszerítően adódó ászimetrikus belső nyíláselrendezései is. A színek harmóniájában pedig egyszerűen a legteljesebb anarchia uralkodik. Általában az egyén háttéréül szolgáló ily szobabelvilág három önálló és egymással semmi összhangban nem álló tényezőre bomlik: az építész által tervezett nyers falakra, az ajtókkal, ablakokkal és egyéb csupasz berendezési tárgyaival, a l'art pour l'art tapétára, vagy falkifestésre és a butorokra. Az említett második faktor kiegészítésével felhasználják az ily módon súlyosan ledegradált festőművészetet is, mely tekintet nélkül belső hívására, csupán a falak élénkítését, felcícomázását szolgálja. Az impresszionista festészet, a tipikus bankokrácia stílusa ugyan erősen magáévá tette ezt a kevés elmélyedést kívánó, felületes és szervetlen dekorációt szolgáló irányt, visszatükrözve ebben is a kapitalizmus csak materiálisztikus felfogását, de e világnézettel együtt is tűnik el.

Börtönszerűség, diszharmonia, izléstelenség, primitív felcícomázási vágy, silány utánzásai elmúlt korok nagyszerűségeinek, melyek már súlyos dogmáknak hatnak, jellemzik a mai polgári otthonot.

S most lássuk a kivezető utat! Nehogy az elkeseredés e mai korszakában messzemenő fejtegetések utópiáknak tűnjenek fel, számoljunk csak a momentán gazdasági helyzet adta változtathatatlan tényezőkkel s így próbáljuk megközelíteni, megalkotni a mai, idegileg agyonpanyargatott, belső világába kényszerített intellektuellnek harmónikus otthonát, sovárgott szentélyét.

Adva van a nyers kalicka, ennek formáján egyelőre nem változtathatunk. Induljunk azonban ki abból, hogy mennyire helytálló ma egy ilyen polgári lakás szobáinak rendeltetési felosztása? Ha vesszük a középtípust, a háromszobásat, mely meg fog felelni egyuttal nagyjában a mai intellektuális osztály új igényeinek kielégítésére is, azt látjuk, hogy rendszerint a típust a közös háló, ebédlő és szalon kialakítás adja. Ily szisztéma mellett azonban kelleme, nappali tartózkodási helynek nem felel meg sem a hálószoba, uralmán azt úgy jellegénél, mint tömegénél fogva az ágyak, sem a legtipikusabb csökevény, a szalon, mely csak a kivételes reprezentálás alkalmának szolgál, s hasonlóképpen nem a ridég, s unalmas berendezésű ebédlő. Ezt a nagy hibát kiküszöbölendő, s számolva az új polgári elem finomultabb, magasabbrendű kívánalmaival, lényegesebb felosztási újításokat kell keresztylvinnünk.

Vegyük elsősorban a hálószobát. Kiindulva abból a feltevésből, hogy a mai modern ember fejlettebb izlésénél fogva a külön hálószoba rendszernek hive, csak női hálószobára van szükség, de ez is úgy alakul, hogy tulajdonképp budoár, s csak az ennek keretében kiképzett hálófülke szolgál tényleges hálóhelyül. Butorai, melyek egyszerű lambériával vannak összefogva, alig állnak be a térbe, szinte reliefszerű kialakítást kapnak, melyből plasztikusan formálódik ki a hálófülke architektúrája. A fülke maga baldachinszerű, falai két kettős szekrényből alakulnak, miáltal belső fele a fülkébe nyílik, külső fele meg a budoárba, s kívül-belül más kiképzést nyer. E szekrények közé van beillesztve az ágy. A fülke bejáratát a két szekrény közti, s karikákon huzható sima függöny zárja, mely éjszakára félrehuzva, egyesíti a két teret, reggel viszont visszahuzva, eltűnik a hálószoba minden pongyolasága, s már a budoár szerepe domborodik ki. A budoár alaptónusa a

fehér, ugyisintén a festett falaké is, csak valamely dekoratív motívum vonul végig pasztellszerű színkezelésben különböző anyag-szerűségüknek megfelelően a falakon, a festett vagy lakkozott puhafabutorokon és a függönyökön is. Az egy darabból készült függönyök igen harmónikusan és nobilesan fognak beilleszkedni a térbe, fehér alapjukra applikált lágy színes motívumaikkal. Az egész szoba karakterének nőies könnyedségét kiegészíti még egy vagy két kisebb fonott ülő garnitúra, s a súlyos szőnyegek helyetti lágy színes gyékények. Egy egyszerű bura felsővilágítás a menyezeten, egy színes ernyőjű asztali- vagy állólámpa valamelyik ülősarokban s egy olvasólámpa az ágy felett a fülkében, adják a világítási effektust.

Következik a második, a méreteinél fogva legnagyobb szoba, a »nappali«. Szolgál egyben ebédlőnek, uriszobának és esetleg férfihálósobának is. Van benne egy nagyobb asztal, egy íróasztal, különböző ülőgarnitúrák, egy pamlag, mely ha a férfi számára éjjeli fekvőhelyül szolgál, egy új formát: félig pamlag, félig ágyszerűt vesz fel, s a részint ebédlői, részint uriszobai céloknak szolgáló székények. Az egyes tárgyak csoportosítása itt meglehetősen komplikált feladat, mert semmiesetre sem a szimmetria, hanem az összetett egyensúlyi helyzet eszközeivel kell dolgoznunk, magasabbrendű harmóniára kell törekednünk. Az érzés mentől szabadabb legyen, a kötöttségek feloldandók, egy külön kis világ keletkezzék. S e célból nemcsak a formák csoportosításának magasabbrendű stabilitása a fontos, de nagy mértékben a különböző színek összehangolása is. A formák és színek szerves harmónikus magasabbrendű kialakítása, egy férfias karakterű, erőteljes akkord képzése: ez itt a feladat. A falkezelés itt is a festés. Általában célsebb volna, hogy a tapéta, ez a falak anyagszerűségét semmibevevő, komolytalan, nagyzó és egyáltalán nem higiénikus ujítása a kispolgári berendezésnek, száműzve legyen végérvényesen. Minthogy itt a színes szoba kialakítás a feladat, nem színes szoba alatt értve a fehér vagy szürke alaptónusú szobákat, a mázolt puhafabutorok, vagy ugyancsak színes hatású pácolt keményfabutorok, terítőikkel, kárpitozásukkal, továbbá a szőnyegek és függönyök, egy oly alapritmusát adják a színeknek, hogy ezeknek csupán aláfestésére lesz szükségünk a falak dekoratív kezelésével. Foltszerű, zenei, expresszionisztikus kezelése ez a falnak, semmiesetre sem önmagában megálló, hanem szekundér elem. A szoba férfias karakterű megoldására kell törekednünk! Ezt a formák egyszerűbb, monumentálisabb kialakulásával érhetjük el. Általában túl nőiesen alakultak nálunk az interieurök, azon okból kifolyólag, hogy főleg háziasszonyaink érezték szükségét csinósítani a családi fészket, puhává tenni azt nőies csecsebecséikkel, csipketerítőikkel, légies függönyeikkel és selyem lámpaernyőikkel. A férfi egyrészt szinte komolytalannak tartotta az interieurrel való foglalkozást, másrészt pedig lényét teljesen igénybevevő egzisztenciális ambíciói, művészet istápolását házon kívülre helyezték. Szabad idejét vagy könnyű élvezetek számára tartogatta, — innen a nagy kávéházi kultusz, — vagy összekötötte a kellemest a hasznossal, ezek az ugynevezett társasági életet élők, s épp ez a fajta alakította ki az interieurök cicomás lárvá formáját. Ennek a körnek irodalom, művészet istápolása még nagyrészt porhintés egymás szemébe, megjelenvén színházakban, kon-

certeken, tárlatokon, szinte csak egymás előtt való igazolásként; könyvesszekerényeiket diszkönyveikkel pedig úgy kezelik, mint festményeiket: irodalmi és művészeti megértésüknek dekoratív jellegű felkiáltásaként.

A fejlődés, a magasabbrendű azonban az elmélyedni is kívánó emberek tipusa. Ugy, ahogyan a vallásos érzéseitől felzaklatott embernek hitvilága egyensúlyba hozását, elmélyedését, az ezt hatásosan elősegítő interieur, a templom szolgálja, úgy van szüksége a mai individuális kulturlénynek a maga kulturális háziszentélyére is, belső világa időnkénti rendezése, új ritmus képzése céljából. E célra megfelel egyrészt egy helyiség, melyben háborítatlanul időzhet, másrészt ennek oly módon való berendezése, mely elősegíti a lelki ritmusoknak zavartalan kialakulását. Ezért szánom én ezt a harmadik fennmaradó szobát házi szentélynek, mely ugyan kispolgári szempontból nézve talán túl luxurióz rendeltetésű, esetleg muzeumnak is csufolható, mert ebbe a szobába helyezném a könyvtárat, ebbe a képtárat, sőt a zongorát is. Képtár, könyvtár, zeneszoba, kissé nagyképűen hangzik háromszobás lakás esetén, de mennyivel nagyzóbban hangzik az, hogy szalon!

A könyvek számára alul körülépíteném a szobát függönnyel ellátott egyszerű állvánnyal, úgy, hogy a falnak a felső két harmada maradna a képek számára, s természetesen ennek megfelelően csak egyszerű, a képeket kiemelő alapszinnel, például tompa pompéji vörössel kifestve. Talán nagyon is szokatlannak, extravagánsnak tűnik fel, de én a képek elé is könnyű függönyöket szeretnék, melyek egy pálcával volnának félretolhatók, kiindulva abból a felfogásból, hogy miként a könyveimet nem rakom ki és olvasom egyszerre, úgy a különböző fajtájú képek is zavarják egymást, amint nem dekoratív célt szolgálnak, mint esetben is csak egyazon jelleggel, stíllal bíró képek volnának csoportosíthatók. Muzeumok rendszer szerint csoportosítják a képeket, magánemberek pedig, kiknek izlésük van, egy bizonyos fajtájukat gyűjtenek. Legáltalánosabb típus például a modern vagy antik képgyűjtő. Ez azonban még nagyon tágkörű csoportosítás, dekoratív összehatásnak pedig alkalmatlan. A különböző, de ugyanaz a festő is hangulata szerint festhet különböző műfajú képeket. A helyzet ugyanaz, mint az irodalomban, vagy zenében. Itt is van lírai, epikai, drámai, filozófiai megnyilvánulása a művésznek. A gyűjtő tehát maga is hangulata szerint többféle műfajt kultiválhat, nem lehet pusztán dekoratív szempontok miatt csupán az egyik kardhordozója, visszautasítva ab ovo oly darabokat, melyek gyűjteménye stílusába nem illenek be. Az alkalmazott függönyökkel elérném a mappába rakott könnyen kezelhető, többféle műfaj csoportosíthatóságának előnyeit.

Általában azonban az interieur dekoratív célt szolgáló festésze az anyag függvénye, a kettő együtt pedig a legszorosabb függvénye az egyén külső és belső tevékenységének; ritmusos felépítése, expresszionisztikus alkotása az individuum életműködésének. De ha nagy egészében a kor jellege közös is az egyénében, ez csak a keretet adja eme expresszionisztikus háttéralakításban, nem lesz tehát sablón, mert e közös kereten belül a részletek kialakítása ugyanolyan finomsággal jelezheti az individuális jelleget, mint a ténylegesen megfestett portrénál, s mint-hogy a legtöbb esetben az sem önarckép, a művésznek tehát,

aki az interieurben kifejezésre jutottakat kiformalja, épp úgy kell ismernie megrendelőjének belső világát, mint a tényleges portréfestőnek, nehogy modelljének csupán festett lárváját adja.

Befejezésül még egy pár szót a dekoratív falfestészet alkalmazásáról. A helyiség berendezéséhez viszonyítva lehet annak felé rendelt, vele egyenrangú és annak alárendelt szerepe. Az első esetben legközelebb áll a régi freskófestészethez, s bár kezelése lehet tisztán festői is, de minthogy mégis befolyásoltatik nemcsak a helyiség rendeltetésétől, hanem a fal anyagszerűségének és a használt egyszerű enyves festék természetéből kifolyólag a technikai eljárástól is, a festményszerű megoldás kerülendő s helyette a lazuros, lestilizált, mintegy a falra rádörgölt, s így szervesen a falhoz tartozó dekoratív képhatás az alkalmasabb. Előszoba, hall, télikert, ahol nagy falfelületek maradnak s a bútor maga másodrendű szerepű, igen alkalmasak a falnak ilymódu primér kezeléséhez.

A környezettel egyenrangú szerephez a fal főleg a fehér, illetve szürke alaptónusu szobákban jut. Ilyenkor egy közös alapvonású, többnyire síkdiszítésű motívum vonul végig az esetleg keretszerű felosztású falon és az így alkalmazott, a szoba berendezési tárgyainak anyagstruktúrája szerint alakult azonos alapszínű motívum egy közös ritmusra hangolja a teret. Igen alkalmas ily kezelésre a budoár, a leányszoba, sőt a gyermekszoba is.

Harmadik alkalmazása a falfestésnek vagy csak egy egyszerű alárendelt alapszín, mint a képtárnál, vagy pedig, mint a színes nappalinál, annak mintegy zenei aláfestése: tisztán expresszionisztikus, csak színek és foltok, alapszínű motívum nélkül, de oly módon összehangolva, hogy a szoba berendezésének forma és színeiből előállított ritmusát erősítse s egyúttal felbontsa a szabad kezelés által a szoba kalickaszerűségét is, megszüntesse annak kemény vonalait, ellentétben a ma látható szobafestésekkel, melyek direkt kiemelik azt.

A mennyezetek kialakítása analog a fenti falkialakításokkal. Lehet teljesen egybeolvasztani a falakkal, lehet átmenetet képezni, s lehet önálló keretszerűen is kezelni, mindig az adott tényezőknek megfelelően. Különösen alkalmas és fontos a mennyezet dekorálása a középén, az esetleges lámpánál és a sarkokban.

Hosszu fejezetet kezdhethetnénk még a megtervezendő, minden ízében összehangolt családi ház külső, belső architektúrájának fejlődési típusairól, esztétikai és gazdasági előnyökről, ezt azonban újabb tanulmánynak szánom, s még csak annyit akarok megjegyezni, hogy készen vett használt puhafabútorok kis átalakításával, összeépítésével, átmázolásával a főbb tárgyaló háromszobás lakás típusa igen gazdaságosan kialakítható. Egy kis megértés és jóindulat s igen jótékonyan enyhíthetünk elődeink kispolgári izlésének e ránk hagyott börtönszerű hagyatékán, s ha a fejlődés ez irányban megindult, akkor egyúttal biztos garanciát is ad az elkövetkezendő jobb idők jólétéből kitermelődő, a mai kultúremberhez méltó családi otthon felépítésére is.

Budapest, 1924 szeptember hó.

